

УДК 7.071.1(477)Міл

У ЗЕНІТІ ЗОРЯНОЇ СЛАВИ (на пошану академіка Людмили Міляєвої)

Зоя ЧЕГУСОВА

Статтю присвячено науково-практичній і педагогічній діяльності талановитого українського історика мистецтва, видатної дослідниці давньоукраїнського живопису доби середньовіччя, образотворчого мистецтва України XVII–XVIII ст. і української ікони XI–XVIII ст., академіку Л. Міляєвій, професійне життя якої впродовж півстоліття нерозривно пов'язане з Національною академією образотворчого мистецтва і архітектури в Києві.

Ключові слова: Л. Міляєва, видатний науковець, талановитий історик мистецтва, знаний педагог, етапи професійного шляху, науково-практична і педагогічна діяльність, віхи біографії, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури в Києві.

Статья посвящена научно-практической и педагогической деятельности талантливого украинского историка искусства, выдающегося исследователя древнеукраинской живописи эпохи средневековья, изобразительного искусства Украины XVII–XVIII вв. и украинской иконы XI–XVIII вв., академику Л. Милияевой, профессиональная жизнь которой на протяжении полувека неразрывно связана с Национальной академией изобразительного искусства и архитектуры в Киеве.

Ключевые слова: Л. Милияева, выдающийся исследователь, талантливый историк искусства, известный педагог, этапы профессионального пути, научно-практическая и педагогическая деятельность, вехи биографии, Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры в Киеве.

The article deals with the theoretical and practical and pedagogical activities of the endowed Ukrainian art historian, prominent researcher of the ancient Ukrainian sacral painting of the Middle Ages epoch, the XVIIth–XVIIIth cent. Ukrainian figurative art and the icons of the XIth–XVIIIth centuries, the academician L. Miliayeva, whose professional path through half a century was part and parcel of the National Academy of Fine Arts and Architecture in Kyiv.

Keywords: Liudmyla Semenivna Miliayeva, a scientist of distinction, endowed art historian, renowned teacher, stages of professional path, theoretical and practical and pedagogical activities, biographical milestones, National Academy of Fine Arts and Architecture (NAFAA).

В історії кожної нації є особистості, унікальні з огляду на неординарність і багатогранність. До таких постатей українства належить дійсний член Національної академії мистецтв України (далі – НАМУ), доктор мистецтвознавства, професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (далі – НАОМА), заслужений діяч мистецтв України Людмила Семенівна Міляєва, 90-ліття якої наукова і творча громадськість відзначила 2015 року.

Навіть нам – її одвічним, за нашим відчуттям, студентам факультету теорії і історії мистецтва Київського державного художнього інституту (далі – ФТІМ КДХІ, нині – ФТІМ НАОМА) різних генерацій, які незмінно ставляться до цього неперевершеного педагога, видатного науковця, самобутнього історика мистецтв із великим пієтетом, – усвідомити таку дату доволі складно. Лада Міляєва, як ми звикли звати її поміж собою, залишається для нас надзвичайною жінкою, яка уособлює шляхетність, вроду, талант, розум, ду-

ховність, через що і дотепер ставимося до неї з особливою шаную.

У мистецтвознавстві доля великодушно відміряла професорові Л. Міляєвій довгі десятиліття активної творчості, на що вона, безсумнівно, заслужила своєю воістину легендарною педагогічною діяльністю і подвижництвом у науці, що підтверджують її 160 масштабних друкованих праць, серед яких такі фундаментальні монографії, як «К. О. Трутовський: нарис про життя та творчість» (Київ, 1955), «Стінопис Потелича: визвольна боротьба українського народу в мистецтві XVII ст.» (Київ, 1969), «Росписи Потелыча: памятник украинской монументальной живописи XVII века» (Москва, 1971), «Український середньовічний живопис : альбом» (Київ, 1976), «The Ukrainian icon 11th – 18th centuries. From Byzantine sources to the Baroque» (Bournemouth ; Saint Petersburg, 1996).

Шляхом своїх мистецтвознавчих розвідок, що пов'язані переважно із сакральним

ПОСТАТІ

мистецтвом, Л. Міляєва мужньо відстоювала наукову правду, опановуючи історико-мистецьку цілину, куди в ті жорсткі атеїстичні часи боязко було ступати навіть відомим та визнаним мужам від науки. Вищезгадані праці не тільки засвідчують широку обізнаність дослідниці, ілюструючи її власне бачення і концептуальне трактування давньоукраїнської історії мистецтва разом із чіткою аргументацією і вивіреністю фактів, а ще яскраво підтверджують (що на сучасному історичному етапі бачиться виключно важливим) відому тезу: іншої України немає і треба приймати її з наявними конкретними умовами, коли хочеться працювати в ній і для неї.

Доречно в цьому контексті навести спогади однієї з перших випускниць факультету теорії та історії мистецтва, доктора мистецтвознавства, члена-кореспондента НАМУ Тетяни Валеріївни Кари-Васильєвої, які цікаві з огляду на розкриття характерних особливостей науково-практичної і викладацької діяльності славетного викладача ФТІМ КДХІ Л. Міляєвої в 1960-х роках: «Перед нами, її учнями, Людмила Семенівна демонструвала фото давніх ікон, дерев'яних церков та іконостасів, які були знайдені і щойно привезені з численних експедицій, відряджень у музеї, з фондосховищ, бібліотек і приватних колекцій, а іноді й просто врятованих в клунях і на горищах. <...> Так були привезені до Національного художнього музею України візантійський дерев'яний рельєф "Св. Георгій з житієм" XII–XIII ст. із Маріуполя, ікони Богородиці Одігітрії XVII ст. з Бучача, Покров Богородиці XVIII ст. з Миргорода, ікона Волинської Богоматері XIV ст. з Покровської церкви Луцька. Людмила Семенівна в численних експедиціях Чернігівщиною, Полтавщиною, Закарпаттям, Волинню, Поділлям разом із своїми однодумцями, видатними дослідниками українського мистецтва – Г. Логвином, С. Таранушенком, П. Жолтовським, Б. Возницьким рятували від фізичного знищення унікальні пам'ятки мистецтва. Тоді це було справжнім подвигом і виявляло високу громадську позицію дослідниці» [1, с. 9].

Сьогодні Людмила Семенівна, яка продовжує читати лекції студентам НАОМА по

шість годин у день (!), так само не перестає дивувати своєю наполегливістю в досягненні поставленої наукової мети, потужною працездатністю і творчою енергією. Можливо, навіть більше, аніж у минулі десятиліття, доскіплива дослідниця Л. Міляєва вражає своїм блискучим володінням пером. Останні її книги про найдорожчих для неї художників – чоловіка, народного художника України, професора НАОМА Сергія Подерв'янського, та батька, Семена Міляєва, написані великим серцем мистецтвознавця-титана (дозволю собі цей вираз, незважаючи на тендітність статури і жіночність Людмили Семенівни), – гідні особливої пошани. У них вона талановито відтворила творчі портрети і мистецьке середовище кожного, оприявила їхній внесок в українську культуру. Обидва, за образним висловом Л. Міляєвої, належали «<...> к тому тонкому слою інтелекції, которой выпало жить в кровавое, а часто подлое 20-е столетие. Выжили немногие и выстояли немногие» [3, с. 9]. Монографії «С. П. Подервянский. Творчество и судьба. 1916–2006» (Київ, 2011) і «Семен Матвеевич Миляев, 16.12.1895 – 16.12.1961 / воспоминания Л. С. Миляевой» (Київ, 2014) – це талановиті літературні твори, написані вишуканою мовою найталановитішого і найдосвідченішого з українських мистецтвознавців – Л. Міляєвою – у синтетичному жанрі есе і мемуарів.

Людмила Семенівна народилася в Харкові на невеличкій вулиці Каразинській, 22, забудованої одно-, дво- та триповерховими будинками кінця XIX – початку XX ст., характерними для Нагорного району цього міста, де переважно мешкала інтелігенція. «Улица была зеленой, тихой и спокойной. В раннем детстве, до 1932 года, слегка поодаль, находилась стоянка извозчиков. Зимой они имели сани, ноги седоков прикрывались ковром. К дому примыкал небольшой садик с открытой верандой. Садик осеняли фруктовые деревья, густые заросли кустов жасмина и сирени, тополя и два колоссальных клена» [3, с. 32].

Батько Людмили – Семен Матвійович Міляєв, родом з м. Вільно (нині – м. Вільнюс, Литовська Республіка), – походив із можливої родини чиновника, представника

ЗОЯ ЧЕГУСОВА. У ЗЕНІТІ ЗОРЯНОЇ СЛАВИ...

бельгійської соляної компанії. Семен з раннього дитинства захоплено малював, відвідував приватну студію І. Рибаківа. Проте своє майбутнє, за прикладом старших братів, уявляв на інженерному терені. Відтак 1920 року й подав свої документи на механічний факультет Харківського технологічного інституту, обравши спеціальність «Опір матеріалів».

На жаль (чи на щастя), життя – непередбачене, про що Людмила Семенівна переконливо засвідчила у своїй книзі, присвяченій батькові: «Когда папа был на пятом, последнем курсе, в 1925 году, и оставалось всего несколько месяцев до защиты диплома, его неожиданно пригласил к себе директор института. Поводом для этого было то, что папа, как стало известно директору, помогал матери, высылая время от времени деньги в Германию [після смерті чоловіка, який не пережив потрясіння Першої світової війни і революції, матір С. Міляєва емігрувала 1917 року в Берлін. – З. Ч.]. Директор предложил ультиматум: или учеба в институте, или помощь матери. Папа не колебался, он вежливо отклонялся и сказал: “До свидания”. Больше порог Технологического института он не переступал. На последнем курсе папа женился и, если бы он окончил институт, то впереди бы его ждала хорошая работа. Специалисты по сопромату ценились. Дипломников на этой кафедре было всего несколько человек. Все они получили ответственные назначения. Правда, в 1937 году все были арестованы. Так папа не стал инженером. Обстоятельства сделали папу художником» [3, с. 28].

Тато Людмили Семенівни, імовірно, був надзвичайно харизматичною і різнобічно обдарованою особистістю, завдяки чому доволі швидко включився в бурхливе харківське художнє життя межі 1920–1930-х років: співпрацював із численними видавництвами, оформлював закордонні виставки (не тільки художні, але й промислові), яких у Харкові на той час було вдосталь, працював у Товаристві «Агентство ИЗО» при «Союзе работников искусств», створюючи численні плакати.

Коло спілкування С. Міляєва незмінно розширювалося. У їхній квартирі на Каразин-

ській Л. Міляєва ще дівчиною мала унікальну можливість познайомитися з багатьма видатними українськими митцями, зокрема: театральними художниками Б. Косаревим, В. Меллером, А. Хвостенком-Хвостовим, графіками Г. Бондаренком, В. Авериним, В. Єрміловим, живописцями Н. Міщенком, Д. Шавикінім, А. Бондаровичем, М. Дерегусом, архітекторами В. Костенком, Є. Бризгалінім та іншими. У ті часи художники виживали завдяки замовленням на книжкові обкладинки та ілюстрації, на промислові та політичні плакати, тому і не було розподілу на представників «високого» і «другорядного» мистецтва. Середовище мистецької еліти, у якому зростала Л. Міляєва, значною мірою вплинуло на духовне формування й естетичне виховання майбутнього відомого українського мистецтвознавця.

С. Міляєв був добре знайомий і з видатним українським філологом О. Білецьким, згодом – професором Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Уже пізніше, у Києві, Людмила-студентка не тільки з насолодою слухала його лекції в університеті, але й часто відвідувала родину науковця на вул. Нікольсько-Ботанічній. «Я знала Александра Ивановича Белецкого в старости, но и тогда он поражал остроумием, искрометностью реакции, нетривиальностью суждений и смелостью. <...> Для меня незабываемыми остались в памяти часы, когда он мне в своем уютном кабинете с бюстом гудоновского Вольтера на шкафу, после встречи Нового Года, уже под утро, читал свои беллетристические новеллы и блестящие сатирические стихи» [3, с. 29]. На Нікольсько-Ботанічній мешкав і син О. Білецького – Платон, у майбутньому її колега і друг, знаний український мистецтвознавець, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, професор КДХІ і також один з наших улюблених викладачів на ФТІМ.

Із захопленням та вдячністю згадала Людмила Семенівна і про свою матір – Іраїду Федорівну (у дівоцтві – Лопасєва) – дочку знаного донського козака, від якого, гадаю, успадкувала основні риси справжнього козацького характеру. У 16 років, напередодні громадянської війни, вона закінчила курси

ПОСТАТІ

медсестер, згодом тяжко працювала у військовому госпіталі. «Мама обладала сильным независимым характером, из-за моего рождения ушла из медицинского института, где училась. Ее отличительной чертой был оптимизм, она умела не унывать в самых экстремальных обстоятельствах, всю жизнь была надежной опорой папе. Всегда активно участвовала в моих, а затем и моего сына [Леся Подерв'янського. – 3. Ч.], иногда очень рискованных играх. Внуку она посвятила добрых 15 лет своей жизни. Он любил бабушку, которая умела ездить на лошади, прыгать с парашютом, хотя была строга и требовательна к нему. Мама выручала семью в самых тяжелых обстоятельствах, в 30-е годы и в годы войны, снова работая медсестрой» [3, с. 31].

До Києва родина Міляєвих переїхала 1944 року, після евакуації з Ташкента. Семену Матвійовичу запропонували відповідальну роботу: художнє оформлення інтер'єрів майже всіх музеїв столиці України, будівлі яких почали піднімати з руїн і відновлювати після війни в першу чергу. Саме тут, у Києві, Людмила обрала для вступу і навчання філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Проте мріяла присвятити своє життя не стільки філології, скільки мистецтвознавчій науці, що природно для дочки художника (у ті часи в Києві, як і загалом в Україні, у жодному виші не було факультету з мистецтвознавчою спеціальністю). Вона остаточно вирішила стати істориком мистецтв, коли потрапила, майже випадково, в експедицію до одного з відомих у Радянському Союзі археологів – Михайла Костянтиновича Каргера, який розкопував древній Київ. «Работать с таким ученым было для меня новым и очень интересным занятием. <...> Поразил раскоп, в котором, под руководством М. К. Каргера, была воспроизведена вся трагедия бушевавшего в 1240-ом году пожара при взятии Десятинной церкви Батыем. Мы расчистили подвал дома со сгоревшими скелетами животных, с оставшимся в печи горшком с кашей, с обуглившейся вязанкой дров. <...> Работа в экспедиции стала моим первым причастием, первым шагом на пути к средневековью» [3, с. 93].

Ще за рік до захисту університетського диплому Л. Міляєва влаштувалася на роботу в Київський державний музей українського мистецтва, куди її прийняли на посаду наукового працівника. Сімнадцять років подвижницької музейної роботи поспіль перетворилися на міцний фундамент педагогічної діяльності Людмили Семенівни, яку вона розпочала 1962 року, хоча рідний музей остаточно полишила тільки 1966 року. Відтоді і поєднала свою професійну долю на довгі і плідні п'ятдесят із залишком років з КДХІ (нині – НАОМА).

Гадаю, що в уяві кожного, хто знає професора Л. Міляєву, є «свій» образ цього неперевершеного педагога. «Портрет» Людмили Семенівни я почала формувати ще в шкільні роки. Десь у класі 7-му (а це далекий 1967), у стінах 51-ї середньої школи, що на Печерську, уперше побачила незнайому мені жінку надзвичайної вроди й аристократичного духу. Вона мене вразила, тому що не була схожою ні на кого з наших учителів або матерів учнів. У її сонячній усміхненості, у її зовнішності, манері одягатися і навіть прикрасах відчувалася «інша» – «буржуазно-європейська» – естетика, з якою ми були ознайомлені лише завдяки зарубіжному кіно.

Згодом з'ясувалося, що це матір одного з наших старшокласників – Лесика Подерв'янського, і приходила вона до нього в клас, щоб провести для учнів урок позашкільної програми, присвятивши його бесіді про мистецтво, професію мистецтвознавця, музейну справу. Мені було шкода, що цей хлопчик навчається не з нами, і його мама ніколи не прийде до нас зі своїми цікавими розповідями.

Удруге я побачила цю дивовижну жінку вже за три роки по тому в КДХІ – на співбесіді напередодні вступних екзаменів до ФТІМ. Відчула себе абсолютно щасливою, коли дізналася, що вона викладає на факультеті історії і теорії мистецтва (це мене остаточно переконало в правильності мого вибору майбутньої професії).

Потім, на старших курсах ФТІМ, були захоплюючі лекції з давньоруського і давньоукраїнського мистецтва, під час яких Людмила Семенівна – інтелектуал і естет –

ЗОЯ ЧЕГУСОВА. У ЗЕНІТІ ЗОРЯНОЇ СЛАВИ...

дивувала своїм талантом дохідливого й водночас блискучо-артистичного викладу історичних подій під завжди несподіваним кутом зору, уражаючи видатним хистом до аналізу стародавніх пам'яток мистецтва і архітектури, феноменальною – факсимільною – пам'яттю. Скільки ж студентів мріяло почути з її вуст ці феєричні лекції з неповторними міляєвськими екскурсами в сиву давнину української середньовічної культури, з поринаннями в спогади про спільні наукові експедиції з такими славетними вченими, як Г. Логвин, Б. Возницький, С. Таранушенко!

Л. Міляєва приголомшувала нас фантастичною ерудицією і масштабністю мислення, причаровувала інтелігентністю, закохувала жіночою «шармантністю». У спілкуванні з нами – незрілими студентами – тон її був завжди рівний і дружній: вона ніколи не намагалася вибудувати між нами дистанцію. Однак, треба віддати нам – «зеленим» – належне, ми чудово усвідомлювали неосяжну прірву між нею і нами, справедливо сприймаючи її як «богиню», яка височить на вершині мистецтвознавчого Олімпу, а себе відчували десь страшенно далеко від неї – лише в підніжжі тієї священної гори...

Я безмежно вдячна Людмилі Семенівні – людині глибокої душевної краси і кришталеві порядності, з неймовірно підвищеною етикою – за те, що і донині маю щастя спілкуватися з нею – неперевершено цікавою співрозмовницею із широкими інтересами. Бесіди з нею – це її уроки мудрості і любові. Вона щедро ділиться своїми неординарними думками та ідеями. Проте сила Л. Міляєвої не лише в її таланті науковця, в інтелекті та інтелігентності, але й у внутрішній дисципліні, надзвичайній силі духу, завдячуючи якому вона ніколи не вдається до журби і відчаю, цим самим і нас навчаючи вивищуватися над труднощами. Я завжди запитую себе: «Де ж в неї береться та сила й витримка, щоб дивитися на наше складне життя з такою незбагненою поблажливістю?!»

Людмила Семенівна Міляєва – з великих літер мистецтвознавець, учитель, poradnik, дорога для багатьох її колишніх і

нинішніх студентів людина. Під її науковим керівництвом написано і захищено п'ять дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства і сто чотирнадцять (!) дипломних робіт студентів ФТІМ КДХІ і НАОМА. А перерахувати кількість курсових робіт, керівником яких вона була, наукових консультацій, які вона надавала, – неможливо.

Одного разу Людмила Семенівна розповіла про цікавий випадок, який трапився з нею за молодих років: «В одній з експедицій Західною Україною до мене, несподівано, підійшла циганка і сказала: “О, ти справді щаслива! Не спокушай своєї долі!” Сьогодні я можу сказати, що її пророцтво справдилося. Людей мого віку, коли більшість відійшла у Вічність, нещасними робить самотність. Як не дивно, я не відаю, що це означає: поруч зі мною завжди студентська молодь, колеги, друзі, рідні».

Сьогодні Л. Міляєва перебуває в чудовій фізичній і духовній формі, що абсолютно переконує в тому, що в неї попереду довге життя, насичене спілкуванням з люблячими її колегами і студентами, вихованням юної генерації обдарованих мистецтвознавців, виходом із друку нових фундаментальних монографій, які одразу переходять у нішу «класика» і «золотий фонд» українського мистецтвознавства. Маючи високу репутацію талановитого вченого, чесною і самовідданою дослідниці давньоукраїнського мистецтва, цілісної і послідовної особистості, вона перебуває на вершині свого творчого злету й у зеніті зоряної слави. А ми, «безстрокові» студенти Л. Міляєвої, як і належить, – десь поодаль від великого педагога, який завжди залишається в нашому житті, за що ми безмежно вдячні долі.

Джерела та література

1. Кара-Васильєва Т. Слово на пошану // Міляєва Людмила Семенівна : бібліографічний покажчик. – Київ : НАОМА, 2015. – С. 9–11.
2. Міляєва Л. С. С. П. Подервянский. Творчество и судьба. 1916–2006. – Киев, 2011. – 377 с. : ил.
3. Семен Матвеевич Миляев. 16.12.1895 – 16.12.1961 / воспоминания Л. С. Миляевой. – Киев, 2014. – 143 с. : ил., фото.

ПОСТАТІ

Людмила Семенівна Міляєва

Портрет Л. Міляєвої пензля С. Подерв'янського

Л. Міляєва на святкуванні свого 90-ліття. НАОМА

SUMMARY

The article describes a wide range of pedagogical and scientific activities of the full member of the National Academy of Fine Arts and Architecture (NAFAA), Doctor of Art Criticism, professor, Honoured Art Worker of Ukraine Liudmyla Semenivna Miliayeva – a prominent Ukrainian art historian, one of founders of the national art critical school in the 1960s, and a professor-coryphaeus of the National Academy of Fine Arts and Architecture Art Theory and History Department. Within the eyesight of the article's authoress are the main stages of professional path and principal biographical milestones of the academician L. Miliayeva.

The article gives an outline of the contribution of the famous researcher to the Ukrainian art criticism, describes the distinguishing peculiarities of theoretical and practical and pedagogical activities of the legendary teacher, and reflects the L. Miliayeva substantial scientific monographs, which concern the ancient Ukrainian sacral painting of the Middle Ages epoch, the XVIIth–XVIIIth cent. Ukrainian figurative art and the icons of the XIth–XVIIIth centuries. The paper also covers the researcher's published art critical works that were written in synthetic genre of essays and memoirs.

The article is timed to the 90th anniversary of L. Miliayeva, which was observed by the scientific and creative public in the NAFAA in 2015.

Keywords: Liudmyla Semenivna Miliayeva, a scientist of distinction, endowed art historian, renowned teacher, stages of professional path, theoretical and practical and pedagogical activities, biographical milestones, National Academy of Fine Arts and Architecture (NAFAA).